

УДК 811.111:81'42

DOI <https://doi.org/10.32782/folium/2023.2.1>

ФІКЦІОНАЛЬНИЙ СВІТ АВТОБІОГРАФІЇ ДЖОЗЕФА КОНРАДА “A PERSONAL RECORD” У СВІТЛІ ТЕОРІЇ ДЕЙКТИЧНОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ

Бистров Я. В.

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри англійської філології*

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ORCID ID: 0000-0002-6549-8474

Scopus Author ID: 56268636100

Web of Science ResearcherID: ACS-4763-2022

Ключові слова: *фікціональний світ, теорія дейктичного переміщення, дейксис, автобіографічний текст, Джозеф Конрад.*

У статті розглядається доцільність застосування теорії дейктичного переміщення для стилістичної інтерпретації автобіографії Джозефа Конрада “A Personal Record” («Зі спогадів»). Мета статті полягає у встановленні когнітивної специфіки дейктичного простору автобіографічного тексту і висвітленні способів його репрезентації у суб'єктному, часовому і просторовому дейксисах із залученням теорії дейктичного переміщення. Основна увага зосереджена на встановленні специфіки застосування теорії дейктичного переміщення не тільки для інтерпретації досвіду біографічного суб'єкта читачем, а й для пояснення процесу переходу від реального до зображеного світу, тобто коли читач стає на когнітивну позицію у зображеному світі тексту, відчуває свою приналежність до фікціональних подій та інтерпретує текст з цієї перспективи.

У статті доведено, що теорія дейктичного переміщення виявилася релевантною для позиції автора автобіографічного тексту, коли дейктичний маркер суб'єктного дейксису вказує на різного роду переміщення дейктичного центру автора у зображеному світі, а також бере участь у сприйнятті і засвоєнні зображеної дійсності читачем. Поняття теорії дейксису охоплюють дейктичні поля, типологію дейксису (просторовий, часовий, суб'єктний), дейктичні центри автора, місця й часу, а також дейктичні переміщення. Кожна із цих категорій стосується дейктичних параметрів автобіографічного тексту. Моделювання дейктичного простору фікціонального світу реалізується у традиційних видах дейктичних параметрів тексту – суб'єкта (суб'єктний дейксис), місця (просторовий дейксис) і часу (часовий дейксис), які, з одного боку, забезпечують процес осмислення читачем фікціонального світу автобіографії, а з іншого боку, підкреслюють амбівалентність змісту автобіографії Джозефа Конрада – відхід від усталеної форми зображення хронологічних подій.

У результаті проведеного аналізу фікціонального світу автобіографії Джозефа Конрада виявлено, що йому властиві незвична наративна непослідовність зображених подій, часте перемикання часових реєстрів, а створені автором так звані включені простори свідчать про особливість дейктичної організації фікціонального світу автобіографічного тексту.

FICTIONAL WORLD OF JOSEPH CONRAD'S AUTOBIOGRAPHY "A PERSONAL RECORD" FROM A DEICTIC SHIFT THEORY PERSPECTIVE

Bystrov Ya. V.

*Doctor of Science in Philology, Professor,
Head of the English Philology Department
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
ORCID ID: 0000-0002-6549-8474
Scopus Author ID: 56268636100
Web of Science ResearcherID: ACS-4763-2022*

Key words: *fictional world, deictic shift theory, deixis, autobiographical text, Joseph Conrad.*

The article examines the importance of Deictic Shift Theory for stylistic interpretation of Joseph Conrad's autobiography *A Personal Record*. This article aims to identify cognitive specificity of the deictic space in the autobiographical text and highlight the ways of its representation in the subject, temporal and spatial deixis in terms of deictic shift theory. Special attention is paid to the use of deictic shift theory not only for the interpretation of the lived experience of the biographical subject by the reader but also for the explanation of the process of transition from real to fictional world, i.e. when the reader maintains a cognitive position within the fictional world, feels absorbed in the fictional events and interprets the text from this perspective.

The present paper claims that Deictic Shift Theory proves to be relevant for the author's position in the autobiographical text when a deictic marker of the subject deixis points out at various shifts of the deictic centre of the author in the fictional world, as well as participates in the process of understanding and acquisition of the fictional reality by the reader. The concepts of deictic theory include deictic fields, deixis typology namely subject, temporal, and spatial, deictic centres of the author, place and time, and also deictic shifts. Each of these categories is concerned with the deictic parameters of the autobiographical text. Modelling of the deictic space of the fictional world is implemented in the traditional types of deictic parameters of the text, i.e. the subject (subject deixis), the place (spatial deixis), and the time (temporal deixis) which, on the one hand, provide the process of understanding the fictional world of autobiography by the reader, and on the other hand, highlight the ambivalence of Joseph Conrad's autobiography, a shift away from the traditional form presentation of chronological events.

As a result, stylistic analysis of the fictional world of Joseph Conrad's autobiography demonstrated that it is endowed by unusual narrative inconsistency of the presented events, frequent switching of temporal registers and the embedded spaces created by the writer testify to the specificity of deictic organization of the fictional world of autobiography.

*165-й річниці від дня народження
Джозефа Конрада присвячується (1857–1924)*

Вступ

Посилення інтересу до статусу біографічного нарративу в літературі і публіцистиці ХХІ століття, а також перспективи когнітивно-дискурсивної парадигми сучасної науки про мову зумовлюють необхідність і можливість пошуку комплексного різноаспектного підходу до вивчення складного стилістичного феномену художнього біографічного письма, інтерпретації когнітивної інформації, втіленої у біографічному тексті за допомогою мовних засобів.

Актуальність дослідження визначається підвищеною зацікавленістю не тільки багатою творчою спадщиною, творчим методом, жанровими особливостями прози англійського письменника польського походження Джозефа Конрада, але й в аспекті представлення дейктичного простору фікціонального світу його творів. Крім того, біографічна проза письменника залишається поза увагою вітчизняних дослідників, тим паче аспект її розгляду з позицій когнітивного літературознавства,

яке вивчає когнітивні процеси, що відбуваються у разі сприйняття, осмислення та категоризації навколишнього світу. Одним із прикладів моделювання цих процесів є когнітивна сутність літературного наративу. Мета статті полягає у встановленні когнітивної специфіки дейктичного простору автобіографічного тексту і висвітленні способів його репрезентації у суб'єктному, часовому і просторовому дейксисах на матеріалі автобіографії Джозефа Конрада "A Personal Record".

У сучасних лінгвістичних розвідках такі дейктичні параметри, як суб'єкт (суб'єктний дейксис), місце (просторовий дейксис) і час (часовий дейксис), неодноразово ставали об'єктом зацікавлень серед науковців не тільки як одні з особливих механізмів референції, а як структурні фрейми, які беруть участь у концептуалізації тексту (Бистров, 2016; Herman, 2002; Lambrou and Stockwell, 2007; Lenz, 2003; McIntyre, 2006). У центрі нашої уваги перебуває дейксис автобіографії Дж. Конрада "A Personal Record", пов'язаний зі створенням просторово-часових координат тексту, оцінкою подій і персонажів з точки зору автора, коли позиція останнього не збігається із просторовою точкою відліку. Отже, своєрідна «вторинність» функції дейксису художнього тексту протилежна до дейксису в реальній мовленнєвій ситуації.

Матеріали та методи

З метою з'ясування особливостей дейктичної організації фікціонального світу тексту було вибрано автобіографію Джозефа Конрада "A Personal Record" («Зі спогадів», 1912), яка мала початкову назву "Some Reminiscences". Методологічним підґрунтям дослідження слугує *теорія дейктичного переміщення* (Deictic Shift Theory), основні положення якої були окреслені ще в 1995 році у фундаментальному збірнику наукових праць "Deixis in Narrative: A Cognitive Science Perspective". Вони стосуються позиції читача у спроєктованих наративних дейктичних центрах, оскільки основна теза цієї теорії декларує когнітивний процес залучення читача до інтерпретації тексту, тобто встановлення його когнітивної позиції у межах ментально сконструйованого фікціонального світу. Як зауважує Е. Сегал, читач «стає на когнітивну позицію в межах наративного світу й інтерпретує текст з цієї перспективи» (Segal, 1995: 14–15).

Так, згідно з цією теорією, читач має змогу з позиції наратора зображеного світу інтерпретувати дейктичний простір у трьох координатах – суб'єктному, часовому і просторовому дейксисах, адже «у разі вивчення відношень людини з простором ми маємо справу, по-перше, з навколишнім світом людини (фізичним простором), по-друге, з її соціально-культурним світом, і по-третє, з її внутрішнім світом» (Бистров, 2013: 39).

Поєднання загальнонаукових *методів аналізу і синтезу* дало змогу теоретично осмислити сучасні підходи до формулювання форми досліджуваного автобіографічного тексту й уточнити окремі термінологічні поняття теорії дейктичного переміщення. Для установаження наративної непослідовності зображених подій у тексті автобіографії, перемикання часових реєстрів, створення автором включених просторів у межах дейктичної організації автобіографії, було застосовано *процедуру індексальної референції*.

Результати

Категорія дейксису не менш когнітивна за своєю сутністю, аніж інші лінгвістичні явища, а доцільність її залучення для інтерпретації автобіографічного тексту відображена у з'ясуванні дейктичного центру (deictic centre) і семантики дейктичних маркерів, які допомагають «поринути у світ тексту та переміщуватись у дейктичному просторі фікціонального світу» (Lambrou and Stockwell, 2007: 125).

Когнітивний підхід до аналізу автобіографічного тексту дає змогу пояснити когнітивний процес його творення через встановлення зв'язку між творцем біографічного тексту, його читачем і власне текстом біографії, який здійснюється шляхом формування і семантизації ментальних репрезентацій досвіду людини у вигляді зображених об'єктів, станів, подій, персонажів і ситуацій (Werth, 1995: 184). Характеристика зображуваних ситуацій здійснюється через просторовий дейксис, який представлений найзагальнішими просторовими смислами, просторово-часовими дейктиками місця, напрямку і відстані: *this, that, now, here, there*.

Просторові відношення є одними із відношень, з якими стикається людина в процесі пізнання навколишнього світу. У разі вивчення відношень людини з простором ми маємо справу, по-перше, з навколишнім світом (фізичним простором), по-друге, з його соціально-культурним світом, і по-третє, з його психічним світом. Сприйняття людиною сутності простору егоцентричне: его ставиться в центр світобудови. Людина використовує особистісний і соціальний простір, сприймаючи його під впливом тієї чи іншої культури.

У передмові до твору ("A Familiar Preface") відразу ставиться мета написання автобіографії і разом з тим показана амбівалентність особистих спогадів письменника, де Конрад прагне постати перед читачем різнобічною особистістю – поєднанням письменницького таланту і життям моряка: *They (memories) have their hope and their aim. The hope that from the reading of these pages there may emerge at last the vision of a personality; the man behind the books so fundamentally dissimilar as, for instance, "Almayer's Folly" and "The Secret*

Agent", and yet a coherent, justifiable personality both in its origin and in its action. This is the hope. The immediate aim, closely associated with the hope, is to give the record of personal memories by presenting faithfully the feelings and sensations connected with the writing of my first book and with my first contact with the sea.

Композиція автобіографії Конрада має свою логічну будову, в якій впорядковані здавалось непов'язані між собою епізоди. Віт Тарнавський, один із перших перекладачів творчості письменника, виокремлює дві основні теми автобіографії "A Personal Record": службу на морі, починаючи від матроса і до капітана корабля, і критичну оцінку його першого роману «Каприз Олмейера» (1895). Причини вибору цих тем В. Тарнавський пов'язує із «бажанням пояснити і виправдати таку тематику, а найголовніше – двоюким ставленням до своєї «втечі» з країни» (Tarnawski, 1984: 106), адже Польща назавжди закарбувалась у його пам'яті. У передмові до автобіографії Конрад відзначає: *Those who read me know my conviction that the world, the temporal world, rests on a few very simple ideas; <...> among others, on the idea of Fidelity.* Цю ідею відданості втілюють перш за все люди, що пройшли випробування морем (для Конрада «ми»), – особлива частина людства. Головний закон моряків – відчуття відповідальності один за одного і позбавлена хизування само-відданість.

Автобіографічні спогади розпочинаються однією подією, яка організована навколо однієї теми чи ключового слова, натякаючи на іншу подію життя (часто не в хронологічному порядку), яка своєю чергою натякає на третю подію. Як зазначає І. Накай, «незвична наративна послідовність в автобіографічних спогадах криється в конрадівській стратегії до зображення антисповіді» (з'ясування свого походження – *пояснення наше*) (Nakai, 2005: 27). Ключовим епізодом у його спогадах можна вважати 1868 рік, коли дев'ятирічним хлопцем він показав пальцем на білу пляму – незвідану таємницю – безмежний простір африканського континенту: *(t)he blank space then representing the unsolved mystery of that continent.* Саме на цей епізод ще декілька разів натрапляємо в інших його творах, зокрема в романі «Серце півми».

За чверть століття вищезгадана сцена в тексті автобіографії повторюється ще раз, проте в ньому «порожнеча» наративного простору посилюється ще більше аж до його неосяжної мрії туди потрапити: *And of course I thought no more about it till after a quarter of a century or so an opportunity offered to go there – as if the sin of childish audacity were to be visited on my mature head. Yes. I did go there: THERE being the region of Stanley*

Falls, which in '68 was the blankest of blank spaces on the earth's figured surface. У зображеному світі читач переміщується до темпорального дейктичного центру автора-наратора, на що вказують прийменник часу *after*, прийменник місця *in*, прислівник місця *there*, обставина місця *the region of Stanley Falls*, і нарешті, дейктичне дієслово переміщення *go*, яке вказує на рух до дейктичного центру суб'єкта сприйняття *I*. Вживання займенників першої особи *I, we* дають можливість читачеві увійти до фікціонального світу особистих спогадів письменника.

Д. Макінтайр визначає важливість застосування теорії дейктичного переміщення для стилістичної інтерпретації тексту. Зокрема, як зазначає дослідник, «ця теорія частково пояснює участь читача у наративах, а саме його участі у встановленні межі інтерпретації подій у наративі, зв'язку переживань цих подій і власного до них ставлення у текстовому світі» (McIntyre, 2006: 92), а не у світі реальному.

Згідно з теорією дейктичного переміщення, дейктичні маркери допомагають адресатові поринути у світ тексту і спроектувати часовий фрейм наративу, переміщуючись у дейктичному просторі фікціонального світу (Lambrou and Stockwell, 2007: 125). Водночас такі переміщення змушують повертатись читача від одних дейктичних просторів до інших, створюючи так звані включені простори (*embedded fields*) фікціонального світу автобіографії (у нашому випадку сюди належить епізод з дитинства, який розповідає письменник уже у зрілому віці). Мрійлива дитяча впертість відвідати водоспади Стенлі в Африці, які тоді здавалися недосяжною мрією, переноситься до іншого дейктичного простору – життєвого досвіду письменника-наратора, його емоційного стану і думок.

Аналіз просторово-часових відношень ускладнюється тим, що просторові уявлення наратора розгортаються у метафоричних і метонімічних трансформаціях, інвертованому порядку слів, уживанні концептуальних протиставлень, що водночас зумовлює появу включених просторів фікціонального світу тексту.

Амбівалентність змісту автобіографії Конрада віддзеркалюється у її формі. У передмові до твору Конрад показує усвідомлення штучності традиційної автобіографії, свідомо кидаючи виклик усталеній формі – хронологічному зображенню подій. Як наслідок, Конрад відходить від літературної традиції зображення хронологічних фактів автобіографії, даючи перевагу непрямій презентації минулого на основі панорамного бачення свого оточення (йдеться про людей, яких він зустрічав, а також історії, які він чув). Як зазначає у своєму дослідженні А. Адамовіч-Пошпех, «ключовим

засобом, який забезпечує дотримання дистанції із зображуваними подіями є їхнє фільтрування крізь літературні тексти, згадані мотиви і фотографії. Саме такі запозичення з літератури стають своєрідною маскою для автора, який або не хоче, або не вміє писати про події відкрито» (Adamowicz-Pośpiech, 2008: 97).

Автобіографія із чітким початком, серединою і кінцем не може бути правдивою, тому що людина не проживає життя у хронологічній упорядкованості. Конрад запитує сам себе, якими першими мають бути описані події власної біографії: *"Could I begin with the sacramental words, 'I was born on such a date in such a place'?"* З іншого боку, він прагне відобразити правду життя, чи радше життя героїчної романтичної ідеалізованої особистості, зображаючи її ілюзорну природну сутність, аніж звичайний перебіг подій свого життєвого шляху: *I have known the spell of moonlight since, on various seas and coasts – coasts of forests, of rocks, of sand dunes – but no magic so perfect in its revelation of unsuspected character, as though one were allowed to look upon the mystic nature of material things.* Фокальні об'єкти автобіографії – таємничі незвідані місця, які йому хочеться відвідати, і ті, які нагадують йому білі плями на карті Африки, всі вони межують з білими плямами його художньої біографії, часто незрозумілими і водночас доволі зворушливими.

Крім того, важлива особливість автобіографії Конрада полягає у зображенні життя як переходу від професії моряка до творчої діяльності письменника, однак прямо не описуючи їхнє співвідношення. Ця деталь ще раз підтверджує «застосування Конрадом асоціацій та художніх відступів, які мають більшу схожість з прийомом потоку свідомості, ніж з хронологічним способом зображення в традиційних біографічних чи автобіографічних формах» (Prescott, 2004: 180). Така «своєрідна послідовність» на підсвідомому рівні проявляється в описі подій у теперішньому часі і водночас подальшим розгортанням подій з перенесенням дейктичного центру в минуле: *I dare say I am compelled – unconsciously compelled – now to write volume after volume, as in past years I was compelled to go to sea voyage after voyage. Leaves must follow upon one another as leagues used to follow in the days gone by <...>.*

На особливу увагу заслуговує твердження Конрада про те, що художнє обрамлення подій передає більше правди, ніж перебіг історичних подій: *Only in men's imagination does every truth find an effective and undeniable existence. Imagination, not invention, is the supreme master of art as of life. An imaginative and exact rendering of authentic memories may serve worthily that spirit of piety toward all things human which sanctions the conceptions of a writer of tales,*

and the emotions of the man reviewing his own experience. Очевидні факти для нього не настільки важливі, адже на перший план виступає зображення прихованої правди. Правда в автобіографії письменника – складна і заплутана, суперечлива і непевна. Його художня вигадка «полягає у максимально чесному відкиданні чітких меж у зображенні темних плям своєї біографії, вона видається більш правдивою і відкритою, аніж фактуальний документ» (Demory, 1997: 64).

Висновки

У макроструктурі автобіографії Джозефа Конрада "A Personal Record", в якій одночасно виявляється зв'язок художньої і документальної літератури, в термінах теорії дейктичного переміщення стає можливим пояснення процесу переходу від реального до зображеного світу. Моделювання дейктичного простору фікціонального світу реалізується у традиційних видах дейктичних уживань – особи, місця і часових відношень. Займенники першої і другої особи однини і множини, вказівні займенники *this, that*, прислівники місця *here, there*, які вказують на дейктичний центр, який є локусом фікціонального світу; прислівники часу *now, then, soon, recently*; дієслова *come, go* – найчастіше вживані дейктичні маркери в тексті. Категорії дейксису актуалізуються на когнітивному і змістово-формальному рівнях. З одного боку, вони забезпечують процес осмислення читачем фікціонального світу автобіографії, а з іншого боку, підкреслюють амбівалентність змісту автобіографії Конрада – відхід від усталеної форми зображення хронологічних фактів.

Перспектива подальших досліджень визначається аналізом метафоричної концептуалізації дейктичної організації (авто)біографічних текстів і висвітлення способів їхньої лінгвальної репрезентації у співвідношенні дейктичних категорій простору і часу у структурі орієнтаційної метафори.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бистров Я.В. Англомовний біографічний наратив у вимірах когнітивної лінгвістики і синергетики : монографія. Київ; Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г.М., 2016. 320 с.
2. Бистров Я.В. Дейктичні параметри біографічного наративу англомовної художньої прози: лінгвокогнітивний аспект. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія*. 2013. № 1(46). С. 39–41.
3. Adamowicz-Pośpiech A. Joseph Conrad's *A Personal Record*: An Anti-confessional Autobiography. In W. Kalaga, M. Kubisz, & J. Mydla (eds.). *Repetition and recycling in literary and cultural dialogues*. Częstochowa : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Lingwistycznej. 2008. P. 87–98.

4. Conrad J. A Personal Record. 2018. URL: <https://www.gutenberg.org/files/687/687-h/687-h.htm>.
 5. Demory P. Ambivalence in Joseph Conrad's *A Personal Record*: The Anti-autobiographical Autobiography. *Pacific Coast Philology*. 1997. Vol. 32(1). P. 54–65.
 6. Herman D. Story Logic: Problems and Possibilities of Narrative. Lincoln and London : University of Nebraska Press. 2002. 478 p.
 7. Lambrou M., Stockwell P. Contemporary Stylistics. London : Continuum. 2007. 287 p.
 8. Lenz F. Deictic conceptualisation of space, time and person. / In F. Lenz (ed.). *Deictic conceptualization of time, space and person*. Amsterdam–Philadelphia : John Benjamins Publishing Company. 2003. Vol. 112. P. vii–xiv.
 9. McIntyre D. Point of View in Plays: A Cognitive Stylistic Approach to Viewpoint in Drama and Other Text-types. Amsterdam : John Benjamins. 2006. 203 p.
 10. Nakai A. Europe as Autobiography? *A Personal Record*. In Ciuk, A. & M. Piechota (eds.). *Conrad's Europe. Conference Proceedings*. Opole. 2005. P. 22–33.
 11. Prescott L. Autobiography as Evasion: Joseph Conrad's *A Personal Record*. *Journal of Modern Literature*. Vol. 28(1). Autobiography and Memoir. 2004. P. 177–188.
 12. Segal E.M. Narrative Comprehension and the Role of Deictic Shift Theory. In Duchan J.R., Bruder G.A. & L.E. Hewitt (eds.). *Deixis in Narrative: A Cognitive Science Perspective*. Hillsdale, NJ : Lawrence Erlbaum Associates. 1995. P. 3–18.
 13. Tarnawski W. Conrad the Man, the Writer, the Pole. An Essay in Psychological Biography. London : Polish Cultural Foundation. 1984. 180 p.
 14. Werth P. 'World enough, and time': Deictic space and the interpretation of prose. / In Verdonk P. & Weber J.J. (eds.). *Twentieth-century fiction. From text to context*. London & New York : Routledge. 1995. P. 181–204.
- REFERENCES**
1. Bystrov, Y.V. (2016). Anglomovnyi biografichnyi naratyv u vymirakh kognityvnoi lingvistyky i synergetyky: monografiia [English-language biographical narrative in the dimensions of cognitive linguistics and synergetics: monograph]. Kyiv; Ivano-Frankivsk: Vydavets Kushnir G.M. 320 p. [in Ukrainian].
 2. Bystrov, Y.V. (2013). Deictychni parametry biografichnoho naratyvu anglomovnoi khudozhnoi prozy: lingvokognityvnyi aspekt [Deictic parameters of the biographical narrative of English-language fiction: the linguistic-cognitive aspect]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Inozemna filologiya*, 1(46). Pp. 39–41 [in Ukrainian].
 3. Adamowicz-Pośpiech, A. (2008). Joseph Conrad's *A Personal Record*: An Anti-confessional Autobiography. In W. Kalaga, M. Kubisz, & J. Mydla (eds.). *Repetition and recycling in literary and cultural dialogues*. Częstochowa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Lingwistycznej, pp. 87–98.
 4. Conrad, J. *A Personal Record*. (2018). Retrieved from: <https://www.gutenberg.org/files/687/687-h/687-h.htm>.
 5. Demory, P. (1997). Ambivalence in Joseph Conrad's *A Personal Record*: The Anti-autobiographical Autobiography. *Pacific Coast Philology*. Vol. 32(1), pp. 54–65.
 6. Herman, D. (2002). Story Logic: Problems and Possibilities of Narrative. Lincoln and London: University of Nebraska Press. 478 p.
 7. Lambrou, M., Stockwell, P. (2007). Contemporary Stylistics. London: Continuum. 287 p.
 8. Lenz, F. (2003). Deictic conceptualisation of space, time and person. / In F. Lenz (ed.). *Deictic conceptualization of time, space and person*. Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing Company. Vol. 112, pp. vii–xiv.
 9. McIntyre, D. (2006). Point of View in Plays: A Cognitive Stylistic Approach to Viewpoint in Drama and Other Text-types. Amsterdam: John Benjamins. 203 p.
 10. Nakai, A. (2005). Europe as Autobiography? *A Personal Record*. / In Ciuk, A. & M. Piechota (eds.). *Conrad's Europe. Conference Proceedings*. Opole, pp. 22–33.
 11. Prescott, L. (2004). Autobiography as Evasion: Joseph Conrad's *A Personal Record*. *Journal of Modern Literature*. Vol. 28(1). Autobiography and Memoir, pp. 177–188.
 12. Segal, E. M. (1995). Narrative Comprehension and the Role of Deictic Shift Theory. / In J.R. Duchan, G.A. Bruder & L.E. Hewitt (eds.). *Deixis in Narrative: A Cognitive Science Perspective*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, pp. 3–18.
 13. Tarnawski, W. (1984). Conrad the Man, the Writer, the Pole. An Essay in Psychological Biography. London: Polish Cultural Foundation. 180 p.
 14. Werth, P. (1995). 'World enough, and time': Deictic space and the interpretation of prose. / In Verdonk P. & Weber J.J. (eds.). *Twentieth-century fiction. From text to context*. London & New York: Routledge, pp. 181–204.